

T.PARSONSNING “SOTSIAL TIZIM” ASARI

Jiyanmuratova Gulnoza Sherbo'tayevna

O'qituvchi, dotsent.

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti.

Soliyeva Maqsuda Azamat qizi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11203247>

Annotatsiya. Ushbu maqola Talkott Parsonsning “sotsial tizim” asari haqida. T.Parsonsni yigirmanchi asrning eng muhim amerikalik sotsiologi deb hisoblashadi. U zamonaviy funksional nuqtai nazarga aylanishi kerak bo'lgan narsa uchun zamin yaratdi va jamiyatni o'rganish nazariyasi deb nomlangan umumiy nazariyani ishlab chiqdi. Parsonsning sotsial tizimlari konsepsiyasini ko'zdan kechira turib, uning jamiyatni qanday tushunishi xususida to'xtalib o'tish lozim. Sotsiolog sotsial tizim va jamiyat tushunchalarini bir-biriga bog'lasa-da, ulami birlashtirmaydi. Parsonsning olim sifatidagi hissasi nafaqat bunda, balki sotsiologik nazariyalar taraqqiyotida vorisiyikni yo'lga qo'yganligi bilan belgilanadi. Klassik sotsiologlar ishlarini chuqur o'rganib, ularing g'oyalari chuqur tahlil qilib, ulamning boy tajribasini o'z konsepsiyalarida boyitdi. Uning fikricha, jamiyat sotsial tizimning o'ziga xos tipi hisoblanadi, ya'ni u mustaqillikka, o'z doirasida “o'z muvozanati”ga erishgan. Parsonsning nazariy ishlariga e'tibor qilsak, ularda klassik sotsiologlarning bugungi kunimizgacha ham eskirmagan, boy me'rosini to'la holda saqlab qolingani ko'rishimiz mumkin.

Kalit so'zlar: sotsial tizim, funksional, nazariya, konsepsiya, sotsiologik, klassik, vorisiylik.

"SOCIAL SYSTEM" BY T. PARSONS

Abstract. This article is about Talcott Parsons' work "social system". T. Parsons is considered the most important American sociologist of the twentieth century. He laid the groundwork for what was to become the modern functionalist perspective and developed a general theory called social learning theory. While reviewing Parsons' concept of social systems, it is necessary to dwell on his understanding of society. A sociologist connects the concepts of social system and society, but does not combine them. Parsons's contribution as a scientist is determined not only by this, but also by the fact that he established a successor in the development of sociological theories. Having deeply studied the works of classical sociologists, deeply analyzed their ideas, enriched the rich experience of the teacher in his concepts. According to him, the society is a special type of social system, that is, it has achieved independence, "its balance" within its framework. If we pay attention to the theoretical works of Parsons, we can see that the rich heritage of classical sociologists has been fully preserved in them.

Key words: social system, functional, theory, concept, sociological, classic, succession.

«СОЦИАЛЬНАЯ СИСТЕМА» Т. ПАРСОНСА

Аннотация. Статья посвящена работе Талкотта Парсонса «Социальная система». Т. Парсонс считается важнейшим американским социологом XX века. Он заложил основу для того, что впоследствии стало современной функционалистской перспективой, и разработал общую теорию, названную теорией социального обучения. Рассматривая концепцию социальных систем Парсонса, необходимо остановиться на его понимании общества. Социолог хотя и соединяет понятия социальной системы и общества, но не объединяет их. Вклад Парсонса как ученого определяется не только этим, но и тем, что он стал преемником в развитии социологических теорий. Глубоко изучив труды социологов-классиков, глубоко проанализировав их идеи, обогатив в своих концепциях богатый опыт педагога. По его мнению, общество представляет собой особый тип социальной системы, то есть достигло независимости, «своего равновесия» в своих рамках. Если мы обратим внимание на теоретические работы Парсонса, то увидим, что в них полностью сохранилось богатое наследие социологов-классиков.

Ключевые слова: социальная система, функционал, теория, концепция, социологическая, классическая, преемственность.

Kirish

1902-yil 13-dekabrda Kolorado shtatidagi Kolorado Springsda tug'ilgan. O'sha paytda otasi Kolorado Kollejida Ingliz tili professori va kollejning vitse-prezidenti edi. Parsons Biennale, sotsiologiya va falsafani Amherst kollejida 1924 yilda bakalavr darajasiga ega bo'lgan bakalavr darajasida o'qidi. London iqtisodiyot universitetida o'qib, keyinchalik doktorlik dissertatsiyasini himoya qildi. Germaniyaning Heidelberg universitetida iqtisod va sotsiologiyada tahsil oldi.

Parsons Amherst kollejida 1927 yil davomida bir yil o'qitadi. Keyinchalik Garvard Universitetining Iqtisodiyot kafedrasida o'qituvchi bo'lib ishlaydi. O'sha paytda Garvardda hech qanday ijtimoiy fanlar kafedrasini mavjud emas edi. 1931 yilda Garvardning birinchi sotsiologiya bo'limi yaratildi va Parsons yangi bo'limning ikkita o'qituvchilardan biri bo'ldi. Keyinchalik u to'liq professor bo'lib qoldi. 1946 yilda Parsons ijtimoiy fanlar, antropologiya va psixologiya fanlarining disiplinlararo bo'limi bo'lgan Garvard ijtimoiy munosabatlar bo'limi shakllanishida muhim rol o'ynadi. Parsons yangi bo'lim boshlig'i bo'lib xizmat qildi.

Parsonsning tizim konsepsiyasi tizimning umumiy nazariyasidan, xususan tizimli yondoshuvning ilk namoyandasi bo'lgan L.Bertalanfi va kibernetika asoschisi N.Vinening asarlaridan olib chiqadi. Tizimli yondoshuvni rivojlantirish tizimlardagi muvozanat holatini

tushuntirish uchun kerak edi. Bu muammoni hal lishga ochiq tizim tushunchasini kiritish bilan erishildi. U tashqi muhit bilan ayirboshlash munosabatlariga kirishib, murakkab tartibot holatini ushlab turuvchi tizim hisoblanadi.

Sotsial tizimning quyi tizimlari esa quyidagilar: 1. iqtisodiy tizim 2. siyosiy tizim 3. sotsietal hamjamiyat tizimi 4. ijtimoiylashuv tizimi. Shu tarzda davom ettirilsa, konkret sotsial hodisani izohlash mumkin bo‘ladi. Parsons ham shu joyda to‘xtab, ikkinchi va uchinchi darajalar bilan kifoyalangan. Shunday qilib, «yagona harakat» o‘zida institutsionallashuv davomida rivojlanib boradigan to‘rt quyi tizimni birlashtiradi. Ularning har biri shu tariqa o‘zining quyi tizimini yaratadi. Har bir darajaning quyi tizimlari tizimning yashovchanligini saqlab qolish uchun zarur bo‘lgan funksional sharoitlarni qondirish uchun rivojlanadi. Parsons harakatlanuvchi insonning tanlovi doirasini loraytiruvchi koordinatlar o‘qini tortadi, har bir o‘q eng quyi va eng yuqori darajadagi juft o‘zgaruvchilarni bildiradi. Real voqeyelikda ham u yoki bu tarafga og‘ish darajasi haqida gapirish mumkin bo‘ladi.

Tipik o‘zgaruvchilar - sotsial harakat va sotsial tizimni birlashtiruvchi tushuncha; sotsial harakat aktori duch keladigan fundamental dilemmalar. 1. Partikulyarizm — universalizm - aktorlar insonni umumiy kriteriyalar bilan yoki konkret insongagina qo‘llash mumkin bo‘lgan unikal kriteriyalar bilan baholash kerakligini hal qilishlari lozim. 2. Affektivlik - affektiv neytrallik - aktorlar hissiyotlariga ta’sir qilmaydigan instrumental sabablar yoki emotsional sabablarga ko‘ra ma’lum bir munosabatlarga kirishishi mumkin. 3. Diffuzlik — o‘zga xoslik — individlar har qanday vaziyatda boshqa individlar bilan bir qatorda amalga oshiriladigan keng doiradagi sotsial faoliyatga kirishish yoki birgina o‘ziga xos, strukturlashtirilgan maqsadlarga erishishga e’tibor qaratish orasida birini tanlashi lozim. 4. Askripsiya — muvaffaqiyatga erishish - individning ochiq va yopiq tanlovini aks ettirib, uning xattiharakatlarini tabiat va jamiyat tomonidan berilgan sifatlariga qarab baholash kerakmi yoki yutuqlari asosida baholash lozimligini hal qilish lozim.

Vaziyatga qarab me’yorlar, ehtiyojlar sifatga yoki yutuqlarga yo‘naltirilishi mumkin. 5. Guruhga yo‘nalish - o‘ziga yo‘nalish — sotsial guruh oldidagi majburiyatlarini bajarish yoki o‘z manfaatlariga qarab yo‘nalish olish.¹

“Biz, o‘zgaruvchanlik tizimidagi o‘zgarishlarni to‘xtatuvchilarning o‘zi qismlarga bo‘linishi va ifodalanishiga qadar ifodalash tejamsiz deb hisoblaymiz, shuning uchun biz alohida o‘zgaruvchanlik kombinatsiyalarini o‘rganishdan boshlash va bunga mustahkam asos solingandan so‘nggina ushbu kombinatsiyalar o‘zgarishlarini ifodalashga o‘tishga qaror qildik”². Parsonsni

¹ Кравченко А.И. Социология в 2 тт. Классические теории через призму социологического воображения. - М.: Юрайт, 2014. - С. 541-542

² George Ritzer. Sociological Theory. Eighth Edition. Me Graw-Hill. 2010. — P. 244

uning nazariyasi statik yo'naltirilganligi uchun shu darajada tanqid qilishardiki, bundan u o'zgarishlarga ko'proq e'tibor qaratadigan bo'lib qoldi.

Aslida, biz ko'rayotganimizdek, u, oxir-oqibat, ijtimoiy evolyutsiyaga diqqat-e'tiborini jamladi. Biroq, aksariyat tahlilchi laming fikricha, xatto uning ijtimoiy o'zgarishlarga bag'ishlangan ijodi yuqori statiklik va tuzilmaviylikka moyil bo'lgan. Parsons sotsial tizimlar haqida gapirar ekan, ulaming har biri uchun qolgan uchtasi muhit bo'lib xizmat qilishini nazarda tutadi, ya'ni sotsial tizim uchun madaniyat, shaxs, organizm bo'lib xizmat qilsa, shaxs uchun - sotsial tizim, madaniyat, organizm, madaniyat uchun - sotsial tizim, shaxs, organizm, biologik organizm uchun - sotsial tizim, madaniyat, shaxs. Parsons bu to'rtlikda asosiy o'rinni sotsial tizimga beradi, chunki aynan sotsial tizim "harakatni real empirik tashkil etish va nazariy tahlilning mustaqil markazi" hisoblanadi.

Xulosa: Jamiyat to'rtta o'zaro bog'langan asosiy elementlar strukturasi: qadriyatlar, me'yorlar, rollar va jamoaviy tashkilotlar sifatida namoyon bo'ladi. Qadriyatlarni Parsons ijtimoiy va madaniy tizimlarning bosh bog'lovchi elementi sifatida ko'zdan kechiradi. Me'yorlarni esa, qadriyatlardan farqli ravishda, asosan sotsial tizim elementlari sifatida ta'riflaydi. Rollar shaxsni jamiyat bilan bog'laydigan element bo'lib xizmat qiladi, jamoaviy tashkilot esa ichki sotsial strukturani mustahkamlaydi. Bu elementlarning har birini, Parsons konsepsiyasiga ko'ra, asosiy funksional kategoriyalar bilan solishtirish mumkin. Masalan, me'yorlar, asosan, integratsiya funksiyasini bajaradi, qadriyatlar sotsial tizim faoliyati namunalari saqlaydi, jamoaviy tashkilotlar bu tizim manfaati yo'lida maqsadlarga chindan-da erishish bilan bog'langan, rollar esa shaxs adaptatsiyasi samaradorligiga yo'naltirilgan.

REFERENCES

1. Парсонс Т. Система координат действия и общая теория систем действия: культура, личность и место социальных систем // Американская социологическая мысль. Тексты. - М., 1996. - С. 464
2. <https://uz.eferrit.com/talcott-parsonsning-hayoti-va-uning-sotsializmga-tasiri/>
3. <https://www.grandars.ru/college/sociologiya/sociologiya-parsonsa.html>
4. Система координат действия и общая теория систем действия. Функциональная теория изменения. Понятие общества // Американская социологическая мысль. — М., 1996. — 462-525.
5. Понятие общества: компоненты и их взаимоотношения // Американская социологическая мысль: Тексты. - М., 1996. - С. 499.

6. Жиянмуратова Г.Ш. Электорал хулқ-атворга социал-психологик ёндашув: пайдо бўлиши ва ривожланиши тарихи / ЎзМУ хабарлари. – 2021. – №1/6/3. – В. 115-118. / https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=fdboTmYAAAJ&citation_for_view=fdboTmYAAAAJ:YsMSGLbcyi4C
7. Dzhiyanmuratova G. Research of electoral processes in the initial stages of formation of electoral sociology / EPRA International Journal of Multidisciplinary Research. – Tamil Nadu. 2020. № 7. – С. 69-71. / https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=fdboTmYAAAJ&cstart=20&pagesize=80&citation_for_view=fdboTmYAAAAJ:Tyk-4Ss8FVUC